

OLIV TA'LIM MUASSASALARI IQTISODIY FAOLIYATI TAHLILINI AMALGA OSHIRISHNI TAKOMILLASHTIRISH MASALALARI

Mamadjanova Tuygunoy Axmadjanovna

*Termiz iqtisodiyot va servis universiteti "Iqtisodiyot" kafedrasi mudiri, PhD,
dotsent*

Ismatillayev Boypo'lat Xushvaqto'vich

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti magistranti

Annotasiya, Oliy ta'lim muassasalari faoliyatini takomillashtirish va ularda ayrim holatlarda kuzatilayotgan iqtisodiy huquqbuzarlik va jinoyatchilikka qarshi kurashish mexanizmlari bugungi kunda ta'lim tizimidagi dolzarb mavzulardan biridir. Maqolaning amaliy ahamiyatini oshirish uchun, mamlakatimiz oliy ta'lim muassasalaridagi xususan davlat va hususiy oliy ta'lim muassasalarida iqtisodiy jinoyatlar va ularni keltirib chiqaruvchi omillar, bartaraf etish usul va vositalari va bu sohada so'nggi yillarda amalga oshirilayotgan huquqiy islohotlarni tahlil qilish orqali o'rganildi.

Kalit so'zlar: iqtisodiy jinoyat, korrupsiya, neopotizm, iqtisodiy kurash mexanizmlari, kompleans nazorat, korrupsiyaga qarsh huquqiy hujjatlar, korrupsiyaga qarshi xulq-atvor, burch, halolliki vaksinasi, motiv.

1.Kirish

Bugungi kunda mamlakatlar iqtisodiy-ijtimoiy faoliyatini universitetlar va ularning iqtisodiy faoliyatisiz tasavvur qilish qiyin albatta. Oliy ta'lim muassasalari bugungi kunda mnehnat resurslarini ishlab chiqaruvchi tashkilot darajasidan mustaqil iqtisodiy faoliyat olib boruvchi tashkilot darajasiga chiqmoqda. Endilikda mamlakatimizda faoliyat olib borayotgan oliy ta'lim muassasalari faoliyatini takomillashtirish va jahon andozalariga to'g'ri keluvchi raqobatbardosh holatga yetkazishimiz davr talabi hisoblanadi. Bu hususida O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev tomonidan qabulqilingan 2019-yil 8-oktabrdagi PF-5847-sonli "O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha

rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi farmoni oliy ta‘lim tizmini xalqaro standartlartalablariga javob beradigan holatga yetkazish, buning uchun esa ulardagi turli iqtisodiy jinoyatlarni oldini olish masalalari belgilab qo‘yilgan. Undan tashqari O‘zbekiston Respublikasining 2017-yil 3-yanvarda qabul qilingan [O‘RQ-419-sonli](#) “Korrupsiyaga qarshi kurashish to‘g‘risida”gi Qonuni, hamda O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 6-iyulda qabul qilingan PQ-5177-sonli “Korrupsiyaga qarshi kurashish faoliyatini samarali tashkil etishga doir qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida” gi Qarori oliy ta‘lim muassasalarida iqtisodiy jinoyatlarni oldini olishning mexanizmlarini ishlab chiqish va amaliyotga tadbiq etishning dolzarb masalalarini belgilab berdi.

2.Tadqiqot metodologiyasi

Oliy ta‘lim muassasalari barqarorligini ta‘minlash uchun birinchi navbatda ularda faoliyat oliub borayotgan hodimlar daromadlarini oshirib boorish va hodimlar o‘rtasida halollik vaksinasini ommalashtirish va jamoalarda kompleans-nazoratni yo‘lga qo‘yish lozim bo‘ladi. Buning uchun oliy ta‘lim muassasalari oliy ta‘limni rivojlantirish 2030 Konserpsiyasiga amal qilish talab etiladi. Oliy ta‘limda to‘g‘ri boshqaruvni yo‘lga qo‘yish, hodimlarni qonunlarga amal qilgan holda ishga qabul qilish ishalrini to‘g‘ri yo‘lga qo‘ya olmagan tashkilotlarda muammoli vaziyatlar vujudga keladi. Aynan bunday muammoli vaziyatlar esa qitisodiy jinoyatlarga, korrupsiya, neopotizmga olib kelishi, hamda oliy ta‘lim muassasalari reputatsiyasiga juda salbiy ta‘sir qilishi mumkin. Shu bois bunday holatalr bo‘lishini oldini olish, barqaror vaziyatni yaratish uchun iqtisodiy jinoyatlarni oldini olish mexanizmlarini ishlab chiqish va amaliyotga tadbiq etilishi lozim.

3.Adabiyotlar sharhi

Oliy ta‘lim tizimini rivojlantirish va barqaror faoliyatiga erishish uchun eng avvalo unda iqtisodiy jinoyatlarni oldini olish muhim ahamiyatga ega. Bu masalaning turli jihatlarini bir qancha olimlar o‘zlarining tadqiqot ishlarida ko‘rib chiqqanlar. Masalan, dunyo olimlaridan, V.N.Borkov [1], B.F.Voljenkin [2], B.F.Zdravomyslov [3], A.N.Ignatov, Yu.A.Krasikov, T.V. kabi olimlar o‘z ishlarida ko‘rib chiqilgan. Kondrashova, V. M. Lebedev, A. S. Mixlin, A. F. Nozdrachev, A. I. Rarog, A. V. Shnitenkov, va boshqalar.

Oliy ta‘limda iqtisodiy jinoyatlarni oldini olish va uning mexanizmlarini nazariy va uslubiy asoslarini O.Y.Baev [4], R.S. Belkin [5], A.N. Vasilev [6],

I.A. Vozgrin [7], V.K. Gavlo [8], I.F. Gerasimov [9], L.Ya. Drapkin [10], E.P. Ischenko [11], B.N. Karagodin, A.N. Kolesnichenko, V.P. Lavrov, I.M. Luzgin, Ya.M. Mazunin, S.P. Mitrichev, G.N. Mudyugin, V.A. Obraztsov, N.I. Porubov, N.A. Selivanov, A.G. Filippov, A.N. Xoliqov, N.P. Yablokov va boshqalar.

Iqtisodiy jinoyatlar, ularni sodir etilishi va uning oqibarlari masalalarining tashkiliy-taktik jihatlari quyidagi mualliflar tomonidan batafsil o'rganilgan: V.P. Burchaninov, O. V. Gubanova, A. V. Dulov, A. N. Karnov, O. M. Kiryushina, S. P. Kushnirenko, N. N. Lashko, M. V. Lyamin, S. A. Mashkov, V. V. Novik, I. V. Posoxin, L.I.Slepneva, R.A. Stepanenko, V.V.Stepanov, A.I. Svyatnenko, A.M. Suvorov, B.A. Taranin, T.V. Filatova, A.V.Xanko, A.A. Cherkesova, R. V. Chupaxin va boshqalar tahlil qilishgan.

Bugungi globallashuv davrida oliy ta'lim muassasalarida iqtisodiy jinoyatlarning oldini olish bir qancha sabablarga ko'ra dolzarb hisoblanadi:

Globallashuvning jadal o'sishi. Globallashuvning jadal o'sishi bilan oliy ta'lim muassasalari moliyaviy operatsiyalar va xalqaro hamkorlar bilan hamkorlikni kuchaytirib, global miqyosda bog'lanib bormoqda. Bu institutlarning moliyaviy barqarorligi va obro'siga putur yetkazishi mumkin bo'lgan o'zlashtirish, firibgarlik va korrupsiya kabi iqtisodiy jinoyatlar uchun yangi imkoniyatlar yaratdi. [12]

Globallashuv moliyaviy operatsiyalarning murakkabligini oshirishga olib keldi, bu esa iqtisodiy jinoyatlarning fosh etilishini osonlashtirdi. Bu murakkablik oliy ta'lim muassasalaridan iqtisodiy jinoyatlarning oldini olish va aniqlash uchun yanada murakkab va mustahkam moliyaviy boshqaruv tizimlarini joriy etishni talab qiladi.[13]

Globallashuv davrida oliy o'quv yurtlari uchun ulush har qachongidan ham yuqori. Iqtisodiy jinoyatlar jiddiy moliyaviy yo'qotishlarga, qonuniy jazolarga va obro'ga putur yetkazishi qiyin bo'lgan zararga olib kelishi mumkin. Bu muassasaning moliyaviy barqarorligi va barqarorligi uchun uzoq muddatli salbiy oqibatlariga olib kelishi mumkin.[14]

4. Tahlil va natjalar

Oliy ta'lim muassasalarining jamoatchilik nazorati kuchayishi, ayniqsa, ularning davlat mablag'laridan foydalanishi va moliyaviy boshqaruv amaliyoti bilan bog'liq holda, iqtisodiy jinoyatlarning har qanday ishorasi og'ir oqibatlariga olib

kelishi mumkin. Iqtisodiy jinoyatlarning oldini olish jamiyatning muassasaga bo‘lgan ishonchi va ishonchini saqlashda muhim ahamiyatga ega.

Transparency International: Transparency International-korrupsiyaga qarshi kurashishga bag‘ishlangan global fuqarolik jamiyati tashkiloti. Ular korrupsiyani "shaxsiy manfaatlar uchun ishonib topshirilgan hokimiyatni suiiste'mol qilish" deb ta'riflaydilar."

Amartya Sen-farovonlik iqtisodiyoti va ijtimoiy tanlov nazariyasi sohalariga katta hissa qo‘shgan Hind iqtisodchisi va faylasufi. U korrupsiyani "insonning ijtimoiy resurslarning adolatli ulushiga bo‘lgan asosiy huquqining buzilishi" deb ta'riflaydi."

Johann Graf Lambsdorff ham davlat, ham xususiy sektorda korrupsiya bo'yicha keng tadqiqotlar olib borgan nemis iqtisodchisi. Uning ishida oliy ta'limda korrupsiyaning oldini olishda kuchli huquqiy asoslar va samarali huquqni muhofaza qilish muhimligi ta'kidlangan.

Mariya Viktoriya Murillo Lotin Amerikasida, shu jumladan oliy ta'limda korrupsiya bo'yicha tadqiqotlar olib borgan argentinalik siyosatshunos. Uning ishi korrupsiyaning oldini olishda fuqarolik jamiyatini jalb qilish va ommaviy axborot vositalarini tekshirish muhimligini ta'kidlaydi.

Oliy ta'limda korrupsiyaga qarshi bir qancha xalqaro organlar mavjud bo'lib, ular akademik sohada shaffoflik va yaxlitlikni ta'minlashga qaratilgan. Ba'zi taniqli shunday tashkilotlarga quyidagilar kiradi:

Iqtisodiy jinoyatlarni oliy ta'limda rivojlanib ketishini oldini olish faqat hodimlarni iqtisodiy ta'minlanganlik darajasini oshirish orqali erishilmasligi mumkin. Kam ish haqi moliyaviy nomuvofiqlikka olib kelishi mumkin bo'lsa-da, iqtisodiy jinoyatlarga olib kelishi mumkin bo'lgan boshqa ko'plab omillar mavjud, masalan, nazoratning etishmasligi, ichki nazoratning zaifligi va korrupsiya madaniyati.

Oliy ta'limda iqtisodiy jinoyatlarning paydo bo'lishining oldini olish uchun ularning asosiy sabablarini hal qilish muhimdir. Bunga boshqaruv amaliyotini takomillashtirish, shaffoflik va hisobdorlikni oshirish, axloqiy xulq-atvorni targ'ib qilish va moliyaviy nomuvofiqliklarning oldini olishga yordam berish uchun o'qitish va qo'llab-quvvatlash kabi chora-tadbirlar kombinatsiyasi kirishi mumkin.

O'qituvchilarning oylik maoshini oshirish ularning moliyaviy farovonligini yaxshilashga va axloqsiz xatti-harakatlarga olib keladigan moliyaviy bosim xavfini kamaytirishga yordam berishi mumkin bo'lsa-da, muassasaning umumiy moliyaviy

boshqaruvi shaffof, hisobdor va mas'uliyatli bo'lishini ta'minlash ham muhimdir. Bu shunchaki ish haqini oshirishdan tashqari yaxlitlik va axloqiy xulq-atvor madaniyatini yaratishga yordam beradi.[15]

Muxtasar qilib aytganda, o'qituvchilarning oylik maoshini oshirish oliy ta'limda iqtisodiy jinoyatlarning oldini olish bo'yicha kengroq strategiyaning bir qismi bo'lishi mumkin bo'lsa-da, bu o'z-o'zidan etarli bo'lishi dargumon. Barqaror echimni yaratish uchun moliyaviy nomuvofiqliklarning asosiy sabablarini ko'rib chiqadigan kompleks yondashuv zarur.

Shuningdek, masalaning ikkinchi tomoni shundaki, oliy o'quv yurtlarida iqtisodiy jinoyatlarning rivojlanishi talabalarga sezilarli ta'sir ko'rsatishi mumkin. Oliy o'quv yurtlarida moliyaviy nomuvofiqliklar yuzaga kelganda, ta'lim sifatini yaxshilashga bag'ishlanishi kerak bo'lgan resurslar shaxsiy manfaatlar yoki boshqa noo'rin foydalanish uchun yo'naltirilishi mumkin. Bu ta'lim sifatining pasayishiga olib kelishi mumkin, bu esa talabalarning ta'lim natijalari va martaba istiqbollari ta'sir qilishi mumkin.

Bundan tashqari, talabalar o'z muassasalaridagi moliyaviy nomuvofiqliklar to'g'risida xabardor bo'lganda, bu ularning ta'lim tizimiga bo'lgan ishonchini va o'qituvchilari va ma'murlarining yaxlitligini buzishi mumkin. Bu oliy o'quv yurtlariga nisbatan umidsizlik va shubha hissini keltirib chiqarishi mumkin, bu oxir-oqibat ularning motivatsiyasi va o'qishga bo'lgan sadoqatiga ta'sir qilishi mumkin. Oliy ta'limdagi iqtisodiy jinoyatlar talabalar uchun moliyaviy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Masalan, agar muassasa noto'g'ri boshqaruv yoki korrupsiya tufayli moliyaviy qiyinchiliklarga duch kelsa, dasturlarni qisqartirish yoki talabalar xizmatlarini qisqartirish kerak bo'lishi mumkin, bu esa ta'lim sifatiga ta'sir qilishi va talabalarning imkoniyatlarini cheklashi mumkin.

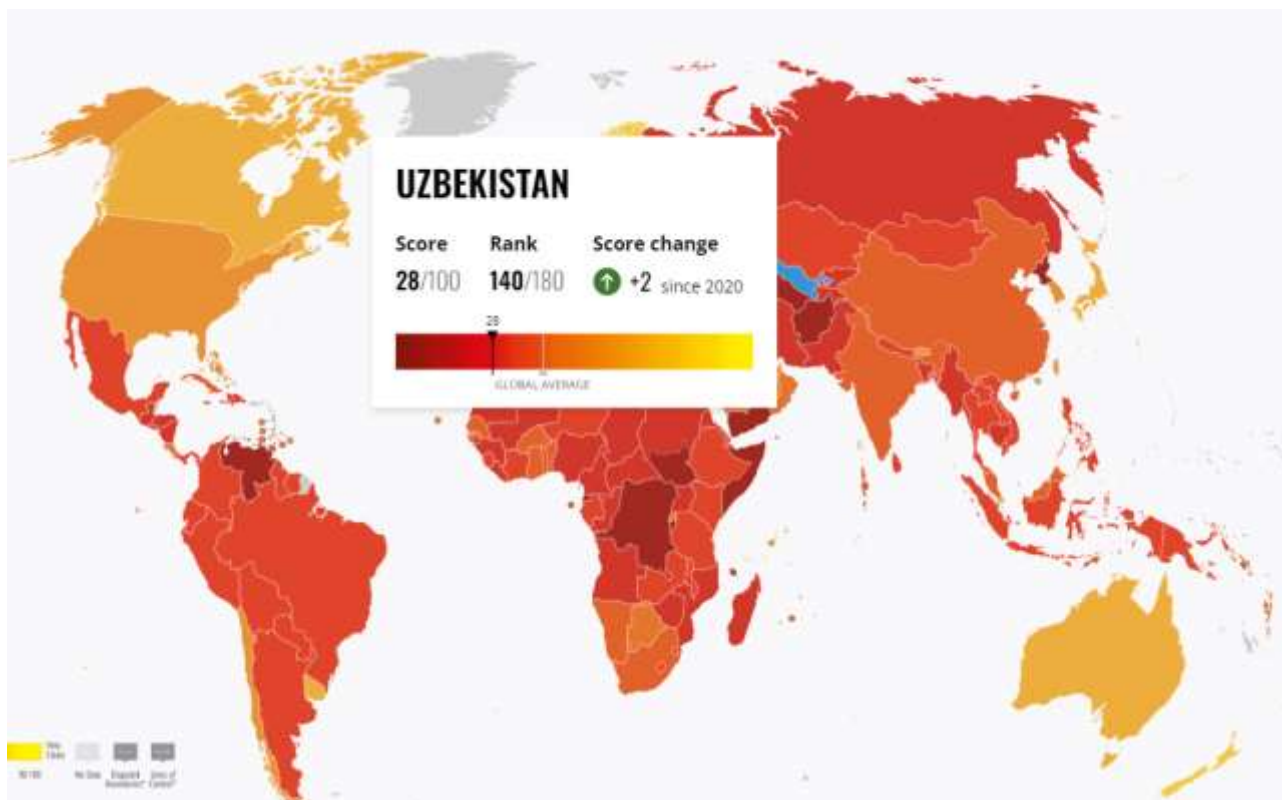
Xulosa qilib aytganda, oliy ta'limda iqtisodiy jinoyatlarning rivojlanishi talabalarga ta'lim sifati va ularning ta'lim tizimini umumiy idrok etishi nuqtai nazaridan salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Shuning uchun shaffoflik, hisobdorlik va axloqiy xulq-atvorning eng yuqori standartlarini targ'ib qilish uchun oliy ta'limdagi moliyaviy nomuvofiqliklarni hal qilish muhimdir, bu oxir-oqibat talabalar va umuman ta'lim tizimiga foyda keltirishi mumkin. Ha, korrupsiya oliy ta'limda eng ko'p tarqalgan iqtisodiy jinoyatlardan biridir. Korrupsiya turli shakllarda bo'lishi mumkin, jumladan poraxo'rlik, o'g'irlik, firibgarlik va qarindoshlik va boshqalar. Oliy ta'lim sharoitida korrupsiya turli darajalarda, qabul jarayonidan tortib ilmiy darajalar berish va tadqiqotlarni moliyalashtirishgacha bo'lishi mumkin.

Oliy ta'lim tizimida uchrab turgan korrupsion holatlarni ham bir nechta guruhga bo'lib tasniflash mumkin bo'lib, ular quyidagilardir:

- qabul qilish yoki yaxshi baholar evaziga universitet mutasaddilari yoki professor-o'qituvchilarining poraxo'rliigi;
- tadqiqot yoki talabalar stipendiyalari uchun mo'ljallangan mablag'larni o'zlashtirish;
- ishga qabul qilish yoki lavozimga ko'tarilish qarorlarida do'stlar yoki oila a'zolariga nisbatan favoritizm;
- tadqiqotni moliyalashtirishda yoki xususiy kompaniyalar bilan hamkorlikda manfaatlar to'qnashuvi;
- tadqiqot grantlari yoki ilmiy lavozimlarni ta'minlash uchun plagiat yoki akademik firibgarlik;

Oliy ta'limdagi korrupsiyaning oqibatlarini, shu jumladan ta'lim sifatining pasayishi, jamoatchilikning ta'lim tizimiga bo'lgan ishonchining yo'qolishi va muassasa obro'siga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Shuning uchun oliy ta'limda korrupsiyaning oldini olish va aniqlash bo'yicha shaffoflikni ta'minlash, boshqaruv mexanizmlarini kuchaytirish, axloq va yaxlitlik bo'yicha ta'lim va tarbiya berish kabi choralarini ko'rish muhimdir.

Jahon banki guruhi barcha sohalarda, shu jumladan ta'lim sohasida korrupsiya va iqtisodiy jinoyatlarga qarshi kurashishga sodiqdir. Oliy ta'limdagi moliyaviy huquqbuzarliklarni o'z ichiga olishi mumkin bo'lgan firibgarlik va korrupsiya holatlarini tekshiradi va ularni huquqni muhofaza qilish organlariga jinoiy javobgarlikka tortadi. Misol uchun, o'tmishda Jahon banki Nigeriya, Gana va Keniya kabi mamlakatlarga ta'lim sohasidagi korrupsiya va iqtisodiy jinoyatlarga qarshi kurashda yordam bergan. Jahon banki, shuningdek, turli sohalarda, jumladan, ta'lim sohasida korrupsiya va iqtisodiy jinoyatlar bo'yicha tadqiqotlar olib boradi va hisobotlarni nashr etadi. Bunday hisobotlardan biri Jahon taraqqiyot hisoboti 2018: ta'lim natijalarini yaxshilash va tengsizlikni kamaytirish uchun ta'lim sohasidagi korrupsiyaga qarshi kurashish zarurligini ta'kidlaydigan ta'lim va'dasini amalga oshirishni o'rganish. Jahon banking oliy ta'lim va undan tashqarida iqtisodiy jinoyatchilikka qarshi kurashish yondashuvi bir qator chora-tadbirlarni o'z ichiga oladi, jumladan, xabardorlikni oshirish, salohiyatni oshirish, hisobdorlik va shaffoflikni targ'ib qilish va h.k .

(1-jadval)

O'zbekiston Global transparency tashkilotini statistic ma'lumotlariga ko'ra 100 ballik tizimda 28 ball olib, 180 mamlakatni ichida 140 – o'rinda turibdi. Bu ko'rsatkich yildan-yilga ijobiy tomonga pasayib bormoqda.

Oliy ta'limdagi iqtisodiy jinoyatlar masalasini, albatta, falsafiy tadqiqot ob'ekti sifatida ham ko'rib chiqish mumkin. Faylasuflar azaldan axloq, mas'uliyat va adolat masalalari bilan shug'ullanishgan, bularning barchasi oliy ta'limdagi iqtisodiy jinoyatlar masalasiga tegishli.

Axloqiy nuqtai nazardan, faylasuflar quyidagi savollarni o'rganishlari mumkin: oliy ta'lim sohasida iqtisodiy jinoyatlarga duch kelganda nima qilish kerak? Iqtisodiy jinoyatlarning oldini olish va ularga javob berishda universitet ma'murlari va o'qituvchilari kabi hokimiyat va hokimiyat lavozimlarida bo'lganlarning axloqiy vazifalari qanday? Iqtisodiy jinoyatlar sodir bo'lishining oldini olish uchun oliy ta'lim sohasidagi shaxslarning xatti-harakatlarini qanday axloqiy tamoyillar boshqarishi kerak? Kengroq falsafiy nuqtai nazardan, oliy ta'limdagi iqtisodiy jinoyatlar faylasuflarni tashvishga soladigan asosiy mavzu bo'lgan ijtimoiy adolatsizlikning namunasi sifatida qaralishi mumkin. Masalan, taqsimlovchi adolat masalalari oliy ta'limdagi iqtisodiy jinoyatlarning, masalan, resurslar va

imkoniyatlarni adolatsiz taqsimlash kabi oqibatlarini ko'rib chiqishda paydo bo'ladi. Bundan tashqari, faylasuflar oliy ta'limda iqtisodiy jinoyatlarni engillashtiradigan kuch dinamikasi va institutsional tuzilmalar bilan bog'liq savollarni o'rganishlari mumkin. Masalan, ular savol berishlari mumkin: oliy o'quv yurtlaridagi mavjud kuch tuzilmalari iqtisodiy jinoyatlarni sodir etishga qanday hissa qo'shadi? Iqtisodiy jinoyatlarning oldini olish va ularni bartaraf etish uchun institutsional tuzilmalarni qanday isloh qilish mumkin? Demak, oliy ta'limdagi iqtisodiy jinoyatlar masalasi axloqiy va ijtimoiy adolat muammolari uchun muhim ahamiyatga ega bo'lgan falsafiy izlanishlarning boy sohasi bo'lishi mumkin.

Oliy ta'lim sohasidagi iqtisodiy jinoyatlarga qarshi kurash istiqbollari ko'p qirrali va kompleks yondashuvni talab qiladi. Bulardan kelib chiqib, oliy ta'lim tizimida iqtisodiy jinoyatlarni oldini olish uchun quyidagi ko'plab iqtisodiy vazifalar mavjudligini ta'kidlamoqchimiz:

- mamlakatlar oliy ta'limdagi iqtisodiy jinoyatlarning to'g'ri belgilanishi va jinoiy javobgarlikka tortilishini ta'minlash uchun o'zlarining huquqiy asoslarini mustahkamlashda davom etishlari mumkin. Bundan tashqari, ushbu jinoyatlar uchun jazo potentsial huquqbuzarlarni oldini olish uchun tegishli darajada og'ir bo'lishi kerak.

- oliy ta'limda iqtisodiy jinoyatlarning salbiy ta'siri to'g'risida xabardorlik va ma'lumotni oshirish zarur. Bunga universitet xodimlari va talabalari uchun o'quv dasturlari, shuningdek, jamoatchilikni xabardor qilish kampaniyalari kirishi mumkin.

- oliy o'quv yurtlarida iqtisodiy jinoyatlar to'g'risida xabar berishni rag'batlantirish ushbu jinoyatlarning oldini olish va aniqlashga yordam beradi. Bunga maxfiy hisobot mexanizmlarini yaratish va xabar beruvchilarni himoya qilish kiradi.

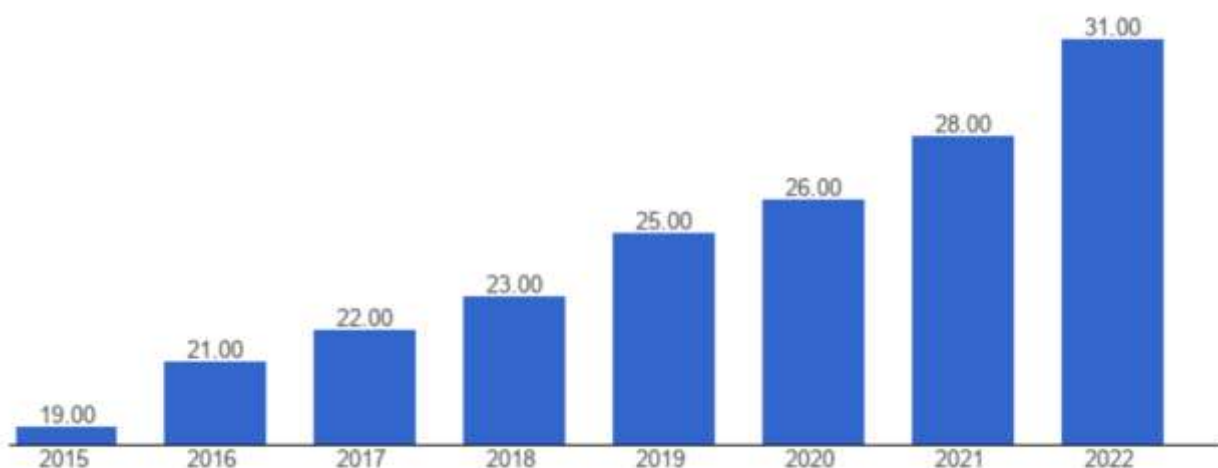
- mamlakatlar oliy ta'limdagi iqtisodiy jinoyatlar samarali tekshirilishi va jinoiy javobgarlikka tortilishini ta'minlash uchun o'zlarining ijro mexanizmlarini kuchaytirishi mumkin. Bunga korruptsiyaga qarshi maxsus bo'linmalarni tashkil etish va huquqni muhofaza qilish organlari uchun etarli resurslar va treninglar berish kiradi.

- xalqaro hamkorlik transchegaraviy o'lchovga ega bo'lgan oliy o'quv yurtlarida iqtisodiy jinoyatlarning oldini olish va tergov qilishga yordam beradi. Bunga ma'lumot almashish va eng yaxshi amaliyotlar, shuningdek tergov va prokuratura sohasida hamkorlik qilish kiradi. Oliy ta'lim sohasidagi

-iqtisodiy jinoyatlarga qarshi kurash barcha manfaatdor tomonlardan, shu jumladan hukumatlar, universitetlar, fuqarolik jamiyati tashkilotlari va xalqaro organlardan barqaror va kelishilgan harakatlarni talab qiladi. Muvaffaqiyat istiqbollari ushbu masalani hal qilish bo'yicha umumiy majburiyat mavjud bo'lganda va harakatlar muvofiqlashtirilgan va keng qamrovli bo'lganda katta bo'ladi.

Oliy ta'lim sohasidagi iqtisodiy jinoyatlarga qarshi kurashda jamoatchilik nazorati muhim rol o'ynaydi. Bu jamoatchilikning, shu jumladan fuqarolik jamiyati tashkilotlari, ommaviy axborot vositalari va alohida fuqarolarning ta'lim muassasalari faoliyatini kuzatishda va korrupsiya yoki boshqa iqtisodiy jinoyatlarning har qanday holatlarini fosh etishda faol ishtirokini o'z ichiga oladi.

Jamoatchilik nazorati oliy ta'limda iqtisodiy jinoyatlarning oldini olish va aniqlashning kuchli vositasi bo'lishi mumkin. Masalan, fuqarolik jamiyati tashkilotlari korrupsiyaga qarshi zaiflik sohaslarini aniqlash va takomillashtirishni tavsiya etish uchun universitetlar va boshqa ta'lim muassasalarining mustaqil tekshiruvlarini o'tkazishi mumkin. Ommaviy axborot vositalari korrupsiya holatlarini fosh qilishda va bu masala bo'yicha aholining xabardorligini oshirishda ham muhim rol o'ynashi mumkin.

(2-jadval)

Mamlakatimizda korrupsiyani qabul qilish ko'rsatkichi bo'yicha O'zbekiston bo'yicha o'sha davrdagi o'rtacha ko'rsatkich 22 ball bo'lgan, 2010 yilda minimal 16 ball, 2022 yilda esa maksimal 31 ball. 2022 yildagi oxirgi qiymat 31 ball. Taqqoslash uchun, 2022-yilda 177 ta davlat bo'yicha dunyoning o'rtacha

ko'rsatkichi 43 ballni tashkil etadi. Agar 100 ballik tizimda maksimal ball to'plansa korrupsion holat yo'q degani hisoblanadi.

Bundan tashqari, jamoatchilik nazorati ta'lim muassasalarini boshqarishda hisobdorlik va shaffoflikni ta'minlashga yordam beradi. Bu yollash, reklama qilish va sotib olish uchun ochiq va shaffof protseduralarni ishlab chiqishni rag'batlantirishi va ushbu protseduralarga rioya qilinishini ta'minlashga yordam berishi mumkin.

Umuman olganda, oliy ta'lim sohasidagi iqtisodiy jinoyatlarga qarshi kurashda jamoatchilik nazoratining roli juda muhim, chunki u ta'lim muassasalarida hisobdorlik, oshkoralik va yaxlitlikni targ'ib qilish, korrupsiya amaliyotining oldini olish va aniqlashga yordam beradi.

4.Xulosa va takliflar

O'zbekistonda oliy ta'limda iqtisodiy jinoyatlar (korrupsiya)ni oldini olish bo'yicha bir nechta ishlar amalga oshirilmoqda. Bu ishlar o'quv jarayonida transparensiyani oshirish, huquqiy muhofazani kuchaytirish, hisob-factura hisob-kitoblari va xujjatlarni yakunlash jarayonida yuqori nazorat ko'rsatish va xalqaro talablar bilan mos kelishni ta'minlashni o'z ichiga oladi. Bu maqsadga ko'ra O'zbekistondagi oliy ta'lim muassasalarida:

- o'quv jarayonining transparensiyasini oshirish uchun, o'quv dasturidan o'quv-uslublariga, o'quv rejalari, o'quv adabiyoti va boshqa qo'llanmalariga ochiq murojaatlar qabul qilinadi;

- huquqiy muhofazani kuchaytirish uchun, xalqaro standartlarga muvofiq o'quv va o'qituvchi kadrlarni tayyorlash, ularning atamaları va unvonlari ustuvor nazoratni ta'minlash va shu bilan birga, korrupsiya jinoyatlari bo'yicha davlat organlari va xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlikni oshirish;

- hisob-factura hisob-kitoblari va xujjatlarni yakunlash jarayonida yuqori nazorat ko'rsatish uchun, moliyaviy hisob-kitoblarni ro'yxatga olish, to'lovlar va xarajatlarning rasmiy hisobini yuritish va xarajatlar to'g'risida ko'rsatmalar chiqarish;

- xalqaro talablar bilan mos kelishni ta'minlash uchun, oliy ta'lim muassasalarida qo'llaniladigan ma'lumotlarni xalqaro tajribaga muvofiq yangilash, oliy ta'limning xalqaro standartlariga mos ravishda oshirish va o'quv-uslublarini rivojlantirish.

Oliy ta'limda iqtisodiy jinoyatlarni oldini olish bo'yicha tahlillar olib borish natijasida quyidagi xulosalarni keltirish mumkin:

- iqtisodiy jinoyatlar tarixiy o'zgarishlarni o'rganishga yordam beradi. Bu tarixiy o'zgarishlar oldin kelgan jinoyatlarning sabablari va ularning nasosiyatlari bilan bog'liq bo'lishi mumkin. Bu, tahlil o'tilgan javoblar, umumiy konseptsiyalar va usullarni yashiradi.

- iqtisodiy jinoyatlarni oldini olishda qonun hujjatlari foydali bo'lishi mumkin. Bu hujjatlarda, jinoyatni tushunish uchun zarur bo'lgan ko'rsatmalar, nazorat va ta'limatlar mavjud. Bunday hujjatlarni o'rganish yordamida, insonlar iqtisodiy jinoyatlar haqida tafsilotli ma'lumotlarga ega bo'lishlari mumkin.

- statistik ma'lumotlar, iqtisodiy jinoyatlarning qaysi turlari ko'p yuzaga kelishining sababi bo'lishi mumkin. Shu bilan birga, statistik ma'lumotlar, iqtisodiy jinoyatlarning keng ko'rib chiqiladigan tasvirlashlari va ta'limotlari yaratishda ham yordam beradi.

- iqtisodiy fanlar, iqtisodiy jinoyatlar haqida tahlil qilish uchun bir qator ma'lumotlarga ega bo'lishlari mumkin. Bu fanlar, jinoyatlarni aniqlash va ularni to'g'ridan-to'g'ri oldini olish uchun tushunishlari zarur bo'lgan iqtisodiy qonuniy asoslar va davlat siyosatini o'rganishadi.

Adabiyotlar:

1. Borkov, V.N. Rasmiy jinoyatlar: jinoyat-huquqiy taqiqlarning kvalifikatsiyasi, tizimi va mazmuni: monografiya / V.N. Borkov. Omsk, 2010. 272 b.
2. Voljenkin, B.V. Rasmiy jinoyatlar: qonunchilik va sud amaliyotiga sharh / B.V. Voljenkin. SPb., 2005. 560 b.
3. Zheltobryuxov, S. Qarama-qarshilik tergov harakati sifatida o'zini oqlamaydi / S. Zheltobryuxov // Ros. adolat. 2008. No 1. S. 56-58.
4. Baev, O.Ya. Tergov harakatlarining taktikasi: darslik. nafaqa / O.Ya. Baev. M., 2013. 456 b.
5. Belkin, R.S. Kriminalistika: muammolar, tendentsiyalar, istiqbollor. Nazariyadan amaliyotga / R.S. Belkin. M., 1997. 304 b.
6. Vasilev, A.N. Sovet kriminalistikasi kursiga kirish / A.N. Vasilev. M., 1962. 28 b
7. Vozgrin, I.A. Kriminalistikaga kirish: tarix, nazariya asoslari, bibliografiya / I.A. Vozgrin. SPb., 2003. 475 b.

8. Gavlo, V.K. Jinoyatlarning alohida turlarini tergov qilish metodologiyasini qo'llashning nazariy muammolari va amaliyoti / V.K. Gavlo. Tomsk, 1985. 250 b.
9. Gerasimov I.F. Jinoyatlarni tergov qilish metodologiyasining umumiy qoidalari / I.F. Gerasimov, E.V. Cyplenkov. M., 2005. 672 b.
10. Drapkin, L.Ya. Jinoyatlarning ayrim turlarini tergov qilish usullari / L.Ya. Drapkin, V.N. Karagodin. Yekaterinburg, 1998. 47 b.
11. Ishchenko, E.P. Tergov faoliyatini axborot bilan ta'minlash / E.P. Ishchenko. M., 2011. 168 b.
12. Mamadjanova, T. A., & Baymirzaev, D. N. (2019). The possibility of increasing the export potential of fruits and vegetables in Uzbekistan. *Scientific and Technical Journal of Namangan Institute of Engineering and Technology*, 1(3), 120-124.
13. Mamadjanova, T. (2020). Uzbekistan's agricultural export competitiveness in russia. *Архив научных исследований*, 33(1).
14. Mamadjanova, T. UZBEKISTAN'S AGRICULTURAL EXPORT COMPETITIVNESS IN RUSSIA.
15. Mamadjanova, T., & Normurodov, A. (2022). Improving the Efficiency of Cultivation and Export of Agricultural Products: In Case Surkhandaryya. *Asian Journal of Technology & Management Research (AJTMR) ISSN*, 2249(0892).

Research Science and
Innovation House